

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Географічний факультет
Кафедра фізичної географії

СИЛАБУС

обов'язкового освітнього компоненту

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ

рівень вищої освіти третій (доктор філософії)
галузь знань 10 Природничі науки
спеціальність 103 Науки про Землю
освітньо-наукова програма Науки про Землю

Силабус обов'язкового освітнього компоненту „Історія розвитку наук про Землю” третього (доктор філософії) рівня вищої освіти, галузі знань *10 Природничі науки*, спеціальності *103 Науки про Землю*, освітньо-наукової програми *Науки про Землю*.

Розробник: Павловська Т. С., к.г.н., доц. кафедри фізичної географії

Погоджено

Гарант освітньо-наукової програми:

Фесюк В. О.

Силабус освітнього компоненту затверджений на засіданні кафедри фізичної географії

протокол № 1 від 26 серпня 2022 р.

Завідувач кафедри:

Фесюк В. О.

I. ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ „ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ”

Денна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-наукова програма, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	Галузь знань: 10 Природничі науки Спеціальність: 103 Науки про Землю Освітньо-наукова програма: Науки про Землю	Обов’язкова
Змістових модулів – 3		Рік підготовки – 1
Кількість кредитів – 3 Загальна кількість годин – 90		Семестр – 1
		Лекції – 20 год
		Практичні – 14 год.
Мова навчання	Доктор філософії	Самостійна робота – 50 год. Форма контролю: залік Українська

II. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧА

Викладач: Павловська Тетяна Сергіївна, кандидат географічних наук, доцент
Контактна інформація викладача: тел.: 050 97 29 336

Електронна пошта: pavlovska.tatjana@vnu.edu.ua

Адреса викладання курсу: вул. Потапова, 9, корпус С ВНУ імені Лесі Українки

Кафедра – фізичної географії

Факультет – географічний

III. ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

1. Анотація курсу. Науки про Землю є частиною загальної історії природознавства й світової культури в цілому. Науки про Землю завжди впливали на розвиток гуманітарних наук як своїми методологічними установками, так і загальносвітоглядними уявленнями, образами та ідеями. Особливо могутнім цей вплив став у наш час – в епоху науково-технічної революції, радикальних змін у ставленні людини до світу, до природи, глобальних інтеграційних процесів як у науці, так і в духовній культурі в цілому. Предметом вивчення освітнього компонента „Історія розвитку наук про Землю” є система наукових знань про історію й сучасний стан природничо-наукового пізнання, світоглядні й методологічні уявлення, які формуються в нашу епоху.

2. Пререквізити і постреквізити освітнього компонента

Пререквізити:

- філософія та методологія науки (здатність застосовувати знання про системний підхід, структуру та функції систем, особливості динаміки

складних систем та їх формалізації, критерії, стани, реакції систем для їх моделювання);

- загальне землезнавство (здатність застосовувати знання про будову, склад, основні риси і властивості географічної оболонки для розуміння суті наук про Землю);
- геологія загальна та історична (здатність застосовувати знання про літосферу, її склад, структуру, властивості, історію розвитку, геологічні процеси для розуміння суті наук про Землю);
- гідрологія (здатність застосовувати знання про гідросферу, її склад, структуру, властивості, значення гідросфери для планети та життя для розуміння суті наук про Землю);
- метеорологія та кліматологія (здатність застосовувати знання про атмосферу, її склад, структуру, властивості, атмосферні процеси, циркуляцію атмосфери, клімат та його зміни для розуміння суті наук про Землю);
- геоморфологія і палеогеографія (здатність застосовувати знання про будову, походження, морфологію, динаміку рельєфу земної поверхні та геоморфологічні процеси, що діяли і діють на поверхні Землі та у верхній частині земної кори для розуміння суті наук про Землю);
- картографія з основами геодезії (здатність застосовувати знання про картографічне моделювання та картографічний аналіз);
- хімія і фізика геосфер (здатність розуміти суть хімічних процесів взаємодії між хімічними елементами та їх сполуками, які лежать в основі розподілу сполук та їх відносного вмісту в геосферах, а також геохімічної міграції; здатність розуміти суть фізичних процесів та явищ: дифузії, масопереносу, тепло-, масо-, енергообміну тощо);
- інформаційні технології, ГІС і дистанційне зондування Землі (здатність застосовувати розрахункові можливості сучасних персональних комп'ютерів та пакетів прикладних програм (MS Office, Statistica, Golden Software Surfer) для проведення математичних розрахунків та графічних побудов з метою аналізу та оцінки залежностей між природними (й антропогенними) явищами та процесами);
- ґрунтознавство з основами географії ґрунтів (здатність застосовувати знання про ґрунти, їхній склад, структуру, властивості, значення для планети та життя);
- ландшафтознавство (здатність застосовувати знання про структуру, функціонування, особливості поширення ландшафтів, закономірності їхніх змін під впливом природних та антропогенних чинників);
- концепції сучасного природознавства (здатність застосовувати знання про панівні гіпотези, теорії й парадигми сучасних природничих наук).

Постреквізити: „Математичне моделювання в науках про Землю”, „Методологія та організація наукових досліджень в галузі знань”, „Моніторинг геосфер і дистанційне зондування Землі”, „Методика викладання наук про Землю”.

3. Мета і завдання освітнього компоненту

Мета освітнього компоненту „Історія розвитку наук про Землю” – сприяти формуванню в аспірантів усвідомленого розуміння історії розвитку наук про Землю, їх методології, наукових методів, підходів, принципів.

Основними завданнями освітнього компоненту „Історія розвитку наук про Землю” є:

- розуміння специфіки гуманітарного й природничо-наукового типів пізнавальної діяльності, необхідності їх внутрішнього узгодження, інтеграції на основі цілісного погляду на навколишній світ;
- більш глибоке розуміння відмінності та єдності науково-раціонального й художньо-образного способів духовного освоєння;
- усвідомлення історичного характеру розвитку наукового пізнання;
- формування чіткого уявлення про сучасну наукову картину світу як про систему фундаментальних знань про основи цілісності й різноманітності природи;
- формування уявлень про принципи універсального еволюціонізму й синергетики та можливості їх застосування до аналізу процесів, що відбуваються не тільки в природі, а й в суспільстві;
- формування уявлень про радикальну якісну відмінність науки від різних форм квазінаукової міфотворчості.

Згідно з вимогами освітньої програми студенти повинні **знати**:

- головні етапи розвитку науки;
- основні положення про науку, науковий метод, класифікації методів наукового пізнання;
- історію розвитку наук про Землю;
- зміст фундаментальних концепцій сучасних наук про Землю.

вміти:

- застосовувати на практиці методи теоретичного й практичного рівня пізнання для формування власної цілісної світоглядної картини світу;
- систематизувати й узагальнювати знання про розвиток наукових ідей, історію становлення давніх цивілізацій та їх внесок у розвиток наук про Землю;
- аналізувати принципи, закономірності й закони, що діють у природі Землі;
- „бачити” й розуміти нові підходи й можливості досягнення більш високого рівня виживання людства в умовах потенційних екологічних катастроф.

4. Результати навчання (компетентності)

Інтегральна компетентність: здатність розв’язувати складні наукові задачі та практичні проблеми, включно з прийняттям рішень щодо відбору даних та вибору методів досліджень при вивченні геосфер (відповідно до спеціалізації) у різних просторово-часових масштабах із використанням комплексу міждисциплінарних даних, в умовах недостатності інформації та невизначеності умов і вимог (ІК).

Загальні компетентності:

- креативність, здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК-1);
- здатність до критичного аналізу та оцінювання сучасних наукових досягнень при вирішенні дослідницьких і практичних завдань, в тому числі в міждисциплінарних областях (ЗК-2);
- здатність приймати обґрунтовані рішення, планувати і здійснювати комплексні дослідження на сучасному рівні з використанням новітніх інформаційних і комунікаційних технологій на основі цілісного системного наукового світогляду з використанням знань в області історії і філософії науки (ЗК-3);
- здатність виявляти, отримувати і аналізувати інформацію з різних джерел, організовувати та керувати інформацією (ЗК-4);
- здатність до участі у роботі вітчизняних та міжнародних дослідницьких колективів з вирішення наукових і науково-освітніх завдань (ЗК-6);
- спроможність ефективно працювати в команді, спілкуватися з фахівцями та експертами різного рівня інших галузей знань (ЗК-8);
- здатність здійснювати професійну науково-дослідну та виробничу діяльність зберігаючи природне та культурне надбання (ЗК-10).

Фахові компетентності:

- здатність формулювати наукову проблему, розробляти робочі гіпотези, визначати актуальність, мету, завдання, які необхідно вирішити для досягнення мети, оцінювати необхідні ресурси та час для реалізації, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики (ФК-1);
- здатність до здійснення моніторингових досліджень на основі використання матеріалів дистанційних зондувань Землі і геоінформаційних систем і технологій, застосовувати результати досліджень для інформування населення щодо екологічного стану середовища та моніторингових досліджень небезпечних природних процесів (ФК-8);
- володіти навичками використання знань провідних вітчизняних та зарубіжних наукових шкіл, окремих вчених в галузі наук про Землю для трактування результатів власного наукового дослідження (ФК-10).

5. Структура освітнього компоненту

Для денної форми навчання

Тема	Кількість годин:					Форма контролю/ Бали за шкалою ECTS
	Усього	Лекції	Практичні (семінарські заняття	Самостійна робота	Консультації	
Змістовий модуль I. Теоретико-методологічні основи						
Тема 1. Поняття „наука” та причини виникнення науки	3	1	–	2	–	–
Тема 2. Розвиток методів пізнання	4	1	1	2	–	3
Тема 3. Основні етапи розвитку науки	6	2	–	3	1	–
Тема 4. Роль стародавніх цивілізацій у розвитку природничих наук	6	1	2	3	–	3
Тема 5. Класифікація наук про Землю	4	1	–	2	1	–
Тема 6. Сучасні тенденції розвитку наук про Землю.	6	1	2	3	–	3
Модульна контрольна робота № 1						20
Змістовий модуль II. Розвиток природничих наук						
Тема 1. Історія розвитку космології та космогонії	5	1	–	3	1	–
Тема 2. Історія геології	5	1	1	3	–	3
Тема 3. Історія географічних відкриттів і досліджень	5	1	1	3	–	3
Тема 4. Історія вивчення Світового океану	6	1	2	3	–	3
Тема 5. Історія геофізики та геохімії	4	1	–	3	–	–
Тема 6. Історія біогеографії	4	1	–	3	–	–
Тема 7. Історія екології	4	1	–	3	–	–
Модульна контрольна робота № 2						20
Змістовий модуль III. Фундаментальні концепції сучасних наук про Землю						
Тема 1. Сучасні уявлення про Всесвіт	6	1	2	3	–	3
Тема 2. Гіпотези утворення й еволюції Землі	4	1	–	3	–	3
Тема 3. Концепції виникнення життя, людини й суспільства. Соціогеосистеми.	6	1	2	3	–	3
Тема 4. Вчення про біосферу	4	1	–	2	1	–
Тема 5. Вчення про ноосферу	4	1	–	2	1	–
Тема 6. Науки про Землю й глобальні проблеми сучасності	4	1	1	1	1	3
Модульна контрольна робота № 2						20
Самостійна робота						10
Всього	90	20	14	50	6	100

6. Завдання для самостійного опрацювання

Завдання: розв'язати п'ятнадцять кросвордів природничої тематики (джерело 2 в списку основної рекомендованої літератури).

7. Методи та форми навчання

Словесні методи: лекція, пояснення, розповідь, бесіда: відбувається з використанням традиційних засобів навчання у поєднанні з засобами ІКТ.

Наочні методи: мультимедійні презентації.

Практичні методи: розв'язування задач з професійно-орієнтованим змістом.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації: дискусії і диспути, створення ситуації пізнавальної новизни та зацікавленості.

Методи контролю: індивідуальне та фронтальне опитування, дискусія, модульний контроль за допомогою тестування, залік.

Методи самоконтролю: самостійний пошук помилок, уміння самостійно критично оцінювати свої знання, визначати пріоритетні напрямки власного навчального процесу, самоаналіз.

Форми роботи: індивідуальна, групова, фронтальна.

Форми організації навчання: лекційні заняття, практичні заняття, самостійна робота, контрольні заходи.

IV. ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання знань аспірантів з освітнього компонента здійснюється на основі результатів поточного контролю знань.

Результати поточного контролю: оцінки за підготовку до семінарських занять; оцінка за виконання самостійної роботи; оцінка за виконання контрольних робіт.

Оцінювання виступів на семінарських заняттях кожного змістового модуля здійснюється за 3-тибальною шкалою (1 бал – задовільно, 2 – добре, 3 – відмінно). Аспірант за курс повинен підготувати 10 доповідей. Максимальна кількість балів за семінарські заняття становить 30 балів за шкалою ECTS.

Самостійна робота аспіранта при освоєнні освітнього компонента полягає у розв'язанні кросвордів, розміщених в практикумі (автор Павловська Т. С.). Оцінка за виконання самостійної роботи – 10 балів за шкалою ECTS, з яких 5 балів – за відповіді під час захисту (1 бал – достатньо, 2 – задовільно, 3 – добре, 4 – дуже добре, 5 – відмінно), 5 балів – за якість письмово виконаних завдань (1 бал – достатньо, 2 – задовільно, 3 – добре, 4 – дуже добре, 5 – відмінно).

Оцінювання контрольних робіт:

- оцінка за виконання контрольної роботи (тести) змістового модуля 1;
- оцінка за виконання контрольної роботи (тести) змістового модуля 2;
- оцінка за виконання контрольної роботи (тести) змістового модуля 3.

Контрольна робота кожного змістового модуля оцінюється в 20 балів (20 тестових завдань по 1 балу (вірна відповідь – 1 бал, невірна – 0 балів)).

Поточний і модульний контроль знань студентів

Поточний контроль (маx = 40 балів)			Модульний контроль (маx = 60 балів)			Загальна кількість балів	
M1		M2	M3				
Семінари			Самостійна робота	МКР1	МКР2		МКР3
ЗМ1	ЗМ2	ЗМ3					
9 балів	9 балів	12 балів	10 балів	20 балів	20 балів	20 балів	100

М – модуль, ЗМ – змістовий модуль, МКР – модульна контрольна робота

Відвідування занять є обов'язковим. Аспіранти зобов'язані дотримуватися термінів, визначених для виконання усіх видів письмових робіт, передбачених курсом. У разі відсутності через хворобу надати відповідну довідку. Пропущені заняття відпрацьовувати під час консультацій. Аспірант повинен старанно виконувати завдання, брати активну участь у навчальному процесі.

Академічна доброчесність. Вимоги до академічної доброчесності визначаються „Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату у науково-дослідній діяльності здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників СНУ ім. Лесі Українки”, що розміщується на сайті університету за посиланням: <https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Polozhennya-Antyplagiat.pdf>.

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Строки здачі практичних робіт, самостійної роботи афішує викладач на перших аудиторних заняття з дисципліни або прописує на інтернет-платформі курсу. Перескладання завдань поточного контролю при вивченні освітнього компонента „Історія розвитку наук про Землю” узгоджується з політикою закладу вищої освіти.

V. ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Підсумкова оцінка складається з поточної модульної оцінки (максимум – 40 балів) і контрольної модульної оцінки (максимум – 60 балів). Якщо у підсумку виконання всіх видів навчальної роботи (семинарських занять, індивідуальної та самостійної роботи, модульних контрольних робіт) з даної дисципліни студент набирає не менше 75 балів, то, за письмовою згодою студента, вона може бути зарахована як підсумкова оцінка з навчальної дисципліни. У протилежному випадку, або за бажанням підвищити рейтинг, студент складає іспит. При цьому бали, набрані за результатами модульних контрольних робіт, анулюються. Екзаменаційна оцінка визначається в балах (від 0 до 60) за результатами виконання екзаменаційних завдань.

У білеті 5 питань (із переліку, що нижче), кожне з них оцінюється у 12 балів (1–3 бали – початковий рівень компетенції, 4–6 балів – середній рівень компетенції, 7–9 – достатній, 10–12 – високий рівень компетенції) і 20

тестових завдань, кожне з яких оцінюється в 2 бали (1 бал – обрано одну з двох правильних відповідей і відсутні неправильні відповіді; 2 бали – обрано дві правильні відповіді (кожна з них оцінюється в 1 бал) або одна правильна відповідь, яка оцінена в 2 бали, відсутні неправильні відповіді). Тестові завдання за змістом відповідають нижче запропонованим темам.

Перелік питань до екзамену

1. Загальнонаукові методи емпіричного пізнання.
2. Загальнонаукові методи теоретичного пізнання.
3. Загальнонаукові методи, що застосовуються на емпіричному й теоретичному рівнях пізнання.
4. Наука. Функції науки.
5. Суть понять „об’єкт” і „предмет” наукових досліджень.
6. Наукова теорія як форма знань.
7. Концепція, парадигма, гіпотеза як форми наукового знання.
8. Методика та методологія наукового пізнання.
9. Класифікація наук про Землю.
10. Загальна характеристика головних етапів в історії розвитку наук про Землю.
11. Природознавство на міфологічному етапі.
12. Натурфілософський етап у розвитку наук про Землю.
13. Науки про Землю в епоху Середньовіччя.
14. Розвиток наук про Землю в епоху Відродження.
15. Природознавчі здобутки Нового часу (XVII–XVIII ст.).
16. Науки про Землю в XIX ст.
17. Науки про Землю в XX ст.
18. Науки про Землю в XXI ст.
19. Системно-структурний підхід у науках про Землю.
20. Внесок цивілізацій Межиріччя в розвиток наук про Землю.
21. Роль Єгипетської цивілізації в розвитку наук про Землю.
22. Стародавня цивілізація Індії та її внесок у розвиток наук про Землю.
23. Стародавня цивілізація Китаю та її внесок у розвиток наук про Землю.
24. Внесок Мінойської цивілізації в розвиток наук про Землю.
25. Характеристика Ахейської цивілізації та її внесок у розвиток наук про Землю.
26. Основні прикладні проблеми сучасного природознавства.
27. Внутрішня будова Землі.
28. Атмосфера та її роль у розвитку природи.
29. Гідросфера та її роль у розвитку природи.
30. Біологічна та екологічна класифікації природи.
31. Глобальні проблеми людства. Римський клуб.
32. Концепція стійкого розвитку.
33. Концепції сучасної астрономії.
34. Освоєння космосу.
35. Гіпотези утворення Сонячної системи.

36. Природна зональність Землі.
37. Чинники формування природних зон на Землі.
38. Теплові пояси Землі.
39. Концепція географічного детермінізму.
40. Еволюція континентів.
41. Світовий океан та його функції.
42. Історія вивчення Світового океану.
43. Природні умови як чинник формування державних кордонів.
44. Мета й завдання екології.
45. Структура екології. Основні поняття екології.
46. Екологія людини.
47. Гіпотези виникнення життя.
48. Гіпотези виникнення людини.
49. Антропосфера та її підсистеми.
50. Проблема етногенезу. Культурогенез.
51. Абіотичні та біологічні передумови антропосоціогенезу.
52. Еволюція біосфери.
53. Взаємодія людини і навколишнього середовища.
54. Відомі фізики-українці.
55. Відомі географи-українці.
56. Відомі хіміки-українці.
57. Відомі геологи-українці.
58. Сучасні фізичні теорії в природознавстві.
59. Концептуальні основи сучасної хімії.
60. Основні теорії в геології.

VI. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка для екзамену
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 – 81	Добре
67 – 74	Задовільно
60 – 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

VI. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Основна:

1. Влах М., Котик Л. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 344 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/Teoriia_i_metodolohiia_heohrafichnoi_nauky_2018.pdf
2. Павловська Т. С. Концепції сучасного природознавства: практикум.

- Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 72 с.
3. Павловська Т. С., Рудик О. В. Концепції сучасного природознавства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. /за ред. проф. І. П. Ковальчука. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 196 с.
  4. Павловська Т. С., Бецелюк В. В. Робочий зошит для виконання самостійної роботи з курсу „Концепції сучасного природознавства”: метод. розробка для студ. геогр. ф-ту. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 56 с.

Додаткова:

1. Аноприенко А. Я. Нооритмы: Модели синхронизации человека и Космоса. Донецк: УНИТЕХ, 2009. 372 с.
2. Багров М. В., Боков В. О., Черваньов І. Г. Землезнаство: підруч. для студ./ред.: П. Г. Шищенко. Київ: Либідь, 2000. 464 с.
3. Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г. Історія філософії. Київ: [б. в.], 2001. 408 с.
4. Блій де Г., Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти/пер. з англ.; передмова та розділ „Україна” О. І. Шаблія]. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
5. Бобильов Ю. П. Концепції сучасного природознавства. Київ: Центр навч. л-ри, 2003. 244 с.
6. Влах М. Географічні метафори: сутність і роль у науковому пізнанні. *Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії*: матеріали Всеукр. наук. конф. з участю закорд. учених, присвяченої 70-річчю к-ри екон. і соц. геогр ЛНУ ім. І. Франка (м. Львів, 19–20 листопада 2015 р.)/[відп. ред.: проф. О. І. Шаблій]. Львів: ЛНУ, 2015. С. 90–98.
7. Влах М. Р. Історія географії: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 336 с
8. Влах М. Р., Котик Л. І. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 344 с.
9. Влах М. Р., Котик Л. І. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібн. для самостійної роботи студентів. Частина 1. Семінарські заняття. Тести. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 122 с.
10. Влах М. Р., Котик Л. І. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібн. для самостійної роботи студентів. Частина 2. Допоміжні навчальні матеріали. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 138 с.
11. Влах М. Р., Котик Л. І. Теорія і методологія географічної науки: навч. посіб. для самостійної роботи студентів. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 120 с.
12. Вовк С. М. Філософські основи природознавства: підручник: в 2 ч. Ч.1: Логіко-гносеологічні основи природознавства. Ч.2: Онтологічні основи природознавства. Чернівці: [б. в.], 2002. 295 с.
13. Волинка Г. І. Картина світу ХХ століття: енциклопедизм як композиційний принцип [Текст]/Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 203 с.

14. Гайко Г. І., Білецький В. С. Історія гірництва: Підручник. Київ-Алчевськ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, видавництво „ЛАДО” ДонДТУ, 2013. 542 с.
15. *Географія в інформаційному суспільстві*. Зб. наук. праць. У 4 т. Київ: ВГЛ Обрії, 2008. Т. 1–4.
16. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: у 2 т. [Текст]: монографія. Київ: Київський ун-т, 2005. Т. 2. 503 с.
17. Дишлик О. П. Неогеографія і майбутнє картографії. *Український географічний журнал*. 2009. № 1. С. 50–58.
18. Запорожан З. Є. Практикум з основ природознавства: навч. посіб./ Кам’янець-Подільський нац. ун-т. Кам’янець-Подільський: [б. в.], 2008. 236 с.
19. Ігнатенко В. М., Кшнякіна С. І. Концепції сучасного природознавства: навч. посіб. [для студ. гуманіст. спец. заочної форми навчання. Суми: Вид-во Сумського держ. ун-ту, 2003. 110 с.
20. Канарчук В. Є., Гололобов Ю. П. Основи концепцій сучасного природознавства: навч. посіб. Київ: НТУ, 2001. 162 с.
21. Карпов Я. С., Кисельник В. С., Кремень В. Г. Концепції сучасного природознавства. Київ: Вид. дім „Професіонал”, 2004. 490 с.
22. Кисельов Ю. О. Основи геософії: проблеми теорії та методології: монографія. Луганськ: ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2011. 208 с.
23. Кіптенко В. К. Географія в інформаційному суспільстві. Київ: ВГЛ „Обрії”, 2008. 276 с.
24. Книш М. М. Глобалізація: сутність поняття. *Наукові записки. Тернопільського педагогічного університету. Сер. географія*. 2007. № 1. С. 72–78.
25. Концепции современного естествознания: учеб. пособие/[Ю. Б. Тютюнников, И. В. Шульга, Ю. Я. Филоненко, В. Ф. Чешко]. Харьков: ИД „ИНЖЭК”, 2005. 399 с.
26. Концепції сучасного природокористування: навч. посіб.: у 2 ч./Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича; І. В. Кібич (уклад.). Чернівці: Рута, 2007. Ч. 1. 2007. 40 с.
27. Кралюк П. Антична філософія на українських землях. URL: <http://kulturolog.org.ua/materials-for-courses/4-kurs/istoria-ukr-fil/80-2011-01-15-17-36-27/236--q-q-3-.html>.
28. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 590 с.
29. Крисаченко В. С. Людина і біосфера. Основи екологічної антропології. Київ: Заповіт, 1998. 689 с.
30. Круль В. П. Історія та методологія географічної науки: конспект лекцій. Чернівці: Рута, 2000. 84 с.
31. Кшнякіна С. І., Міщенко Б. А., Опанасюк А. С. Концепції сучасного природознавства: навч. посіб.: у трьох частинах. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. Ч.2. 56 с.

32. Кшнякіна С. І. Міщенко Б. А., Опанасюк А. С. Концепції сучасного природознавства: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДУ, 2009. Ч. 1. 77 с.
33. Мартин Паркер Карлос. Энциклопедия аномальных явлений и загадок природы/Ю. П. Пономаренко; [пер. с исп.]. Харьков; Белгород: Книжн. клуб „Клуб семейного досуга”, 2009. 208 с.
34. Михайличенко О. В. Історія науки і техніки: навч. посіб. Суми: СумДПУ, 2013. 346 с.
35. Мовчан С. П., О. К. Чаплигін. Методологічні принципи та проблеми сучасного природознавства: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.]. Харків: ХНАДУ, 2008. 264 с.
36. Мороз С. А., Онопрієнко В. І., Бортник С. Ю. Методологія географічної науки: навч. посібник. Київ: Заповіт, 1997. 333 с.
37. Наука і цінність людського буття: колективна монографія / [за заг. ред. проф. В. П. Мельника]. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 452 с.
38. Немець К. А., Немець Л. М. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: навч.-метод. посібник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. 172 .
39. Огурцов А. П., Мамаєв Л. М., Заліщук В. В., Авраменко С. Х., Зінченко В. А. Історія світової науки і техніки: навчальний посібник. 2- е вид., перероблене. Київ, 2000. 664 с.
40. Павловська Т. С., Григор’єва Н. В. Кросворд як інструмент засвоєння та перевірки природничих знань. *Педагогічний орієнтир*. Локачі, 2013. Вип. 19. С. 17–18.
41. Павловська Т., Білецький Ю., Степанюк І. Геоморфологічні дослідження Волинської області. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 9–10 квітня 2020 р.)*/за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. Луцьк, 2020. С. 82–84.
42. Павловська Т., Пінчук Д., Силивонюк К. Геологічні дослідження Волині. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку: зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (15 березня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький)*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 50. С. 6–9.
43. Пащенко В. М. Методологія та методи наукових досліджень: підручник. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. 256 с.
44. Польшаков В. І., Богдан М. В. Концепції сучасного природознавства: навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. 178 с.
45. Ровенчак І. І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 240 с.
46. Сонько С. П. Просторовий розвиток соціоприродних систем: шлях до нової парадигми. Київ: Ника Центр, 2003. 287 с.
47. Толчевська О. Є. Розвиток уявлень про простір і час в історії географії. URL: <http://www.geoguide.com.ua/articles/articles.php?art=2>

48. Черногор Л. Ф. Естетствовзнание. Интегрирующий курс: учеб. пособие. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2007. 536 с.
49. Черногор Л. Ф. О нелинейности в природе и науке [Текст]: монография. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2008. 528 с.
50. Шаблій О. Суспільна географія: у чотирьох кн. [Вибрані твори]. Кн. перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 814 с.; Кн. третя. Проблеми теоретичних досліджень, геогуманістики, географічної освіти. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 562 с.; Кн. четверта. У пошуках істини. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 838 с.